Gyarmati Enikő

Bárdossy László svájci kiutasításának története

Történeti dokumentumok a berni Szövetségi Levéltárban található Bárdossy-aktá(k)ból

Hetvenöt évvel ezelőtt történt Bárdossy László (1890–1946) volt magyar miniszterelnök (1941–1942) budapesti kivégzése.[1] A halálbüntetéshez vezető úton sorsdöntő történeti eseményként értékelhető a magyar külügyminiszter és miniszterelnök Svájcból való kiutasítása. A svájci kiutasítás ténye és eseménye ismert a magyar történeti szakirodalomban.[2] A kiutasítás részleteinek, pontos kronológiai lefolyásának történeti rekonstrukciója mindazonáltal az itt közzétett dokumentumokkal válik lehetségessé.

A magyar miniszterelnök kiutasításáról svájci szövetségi szinten a Szövetségi Tanács elnöke, egyúttal a Szövetségi Igazságügyi és Rendvédelmi Főosztály vezetője és a Politikai Főosztály Külügyi Részlegének vezetője közösen hozott döntést.[3] A közzétételre szánt forrásdokumentumokat így a Svájci Szövetségi Levéltár (Bern) őrzi. Bárdossy László neve alatt két aktacsomó áll a kutatók rendelkezésére. A vékonyabb akta a Szövetségi Ügyészség keretén belül működő Rendvédelmi Szolgálatok iratai között található, és a magyar miniszterelnök rendkívül rövid, néhány napos svájci tartózkodásával kapcsolatos újsághíreket, személyéről és politikájáról beszerzett információkat tartalmazza.[4] Az 1946. év nyaráról származó újságcikkek gyűjteménye a svájci döntés egyfajta utóhangját kínálja. Ebből az aktacsomóból csak a svájci döntéshozók számára készített, 1945. május 3-i keltezésű életrajzi összeállítást közöljük (8. forrás).[5]

A másik iratgyűjtemény a Politikai Főosztály Külügyi Részlegének irattárából 35 iratot tartalmaz sorszámozás nélkül, kronológiai rendben.[6] Ebből az iratcsomóból kilenc dokumentum közzététele indokolt, mivel csupán ennyi köthető szorosan a miniszterelnök kiutasításával kapcsolatos döntéshozatalhoz. Ebben az iratcsomóban található az a közel tíz levelet tartalmazó levélváltás, mely Bárdossy László mostohafiának a feleségével, Gombár Zsuzsannával kapcsolatban, azaz az ő svájci letelepedése ügyében született. Wettstein János volt berni magyar követ közbenjárását bizonyítják ezek a kéziratos levelek.[7] Továbbá megemlítendő még az a hat darab fotó, amely a ma-

---

[1] A népbírósági per történetének feldolgozásai: Dreisziger, 1998, 372; Perjés, 2000, 771–840; Pritz, 1991, 16–17; Pritz, 2001; Pritz, 2004, 221; Tangl, 2021.
[2] Gosztonyi, 1990, 124–128; Pritz, 2001, 166–167.
[3] Kormányszinten született döntés.
[4] CH BAR E4320B-1991/243-2324 Bardossy, Ladislaw (1945–1946).
[5] A legújabb életrajz: Joó, 2020b, 94–102.
[6] CH BAR E2001D-1000/1553-5825 Bardossy, (1945).
[7] Wettstein János svájci követi működéséhez Joó, 2018, 661–722; Joó, 2020a, 327–362.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 305 2022. 01. 27. 13:20:50

gyarországi svájci kolónia címzését tartalmazó borítékban a magyar miniszterelnök kivégzését örökítette meg. A magyarországi sajtóban megjelent és ezáltal ismert fényképeken túl az egyik megdöbbentő közelséggel mutatja a kivégzett, halott ember arcát. Végül az iratcsomóban elhelyezett, 1946 nyaráról datált újságcikkek és feljegyzések a népbírósági döntés, a kivégzés utólagos értékeléseit közvetítik. Olyan politikai feljegyzés, amely a kivégzés fényében értékelné a kiutasítás politikai döntését, nem található az aktákban. Ugyanakkor nem kizárt, hogy további, az üggyel kapcsolatos források rejtőznek még a berni levéltárban, mert általános svájci gyakorlat volt, hogy a menekült-kérelmek kapcsán részletes jegyzőkönyvek készültek a menekültstátuszt igénylő személlyel folytatott megbeszélésről. Bárdossy László esetében ilyen jegyzőkönyvet ez a két akta nem tartalmaz. Ennek oka lehet egyfelől az, hogy csupán az idő rövidsége miatt nem került sor a személyes beszélgetésre, de sokkal inkább valószínű az, hogy menekültkérelmének benyújtására sem került sor.

A második világháború idején Svájcban a menekültek befogadását és ellátását szigorú szabályok határozták meg. A menekültek státuszának rendezése szövetségi szintű jogkör volt.[8] Ahhoz, hogy az országban való hosszabb idejű tartózkodás, letelepedés megvalósuljon, szükség volt ajánlásra és/vagy a svájci életvitelhez elegendő anyagi eszközök meglétének a bizonyítására a svájci hatóságok felé. A szigorú beutazási szabályok ellenére általában pozitív elbírálást kaphattak a Svájccal üzleti kapcsolatban álló személyek, valamint az országban rokonokkal, barátokkal és vagyonnal rendelkezők.[9] Svájci történészek rekonstrukciói alapján ismert azonban az a helyzet, hogy helyi katonai vagy rendőri vezetők személyes döntése, egyéni elbírálás alapján jutott be néhány menekült. A svájci jogszabályok szerint a menekülteket táborban helyezték el, alaposan kikérdezték, a mondottak valóságtartalmát ellenőrizték, és ha a befogadás mellett döntöttek, akkor átmeneti időre egy karanténtáborban szállásolták el őket. Itt körülbelül három hetet tölthettek a menekültstátuszért folyamodók, majd áthelyezték őket egy munkalehetőségeket biztosító táborba vagy otthonba. A menekült nem mozoghatott szabadon, személyének megítélésétől függően katonai ellenőrzés vagy idegenrendészeti kontroll alatt állt.

Bárdossy László esetében menekültügyi igényét Svájc németországi követe közvetítette 1945. április 25-én, tehát ezen a napon még nem kaphatott beutazási engedélyt.[10] A követ ajánlásában Bárdossy diplomatamúltját emelte ki. Érdemes megjegyezni, hogy a rendkívül befolyásos, német érdekeket képviselő diplomata május 8-án már megvált diplomáciai posztjától. A svájci Külügyi Részleg vezetője, akihez a követ levelét intézte, egyelőre időt kért a követ levelének kézhezvételekor, és a beutazás elutasítását javasolta 1945. április 29-én. Bárdossy László feleségével és mostohafia feleségével április 30-án azonban Ausztriából (és nem Németország irányából) bejelentkezett a svájci határon. A Szövetségi Rendvédelmi Hivatal képviselői azt állították, hogy belépésére a külügy

[8] Goehrke, 1994, 318.
[9] Vuilleumier, 1987, 79–98.
[10] Romsics, 2020, 121.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 306 2022. 01. 27. 13:20:50

engedélyével került sor. Ennek látszanak ellentmondani a Külügyi Részleg vezetőjének az információk beszerzésére időt kérő, döntést halasztó sorai. Ugyanakkor a dokumentumokon elhelyezett ceruzás megjegyzés alapján a Külügyi Részleg vezetője a beengedés mellett foglalt állást 1945. április 30-án. A svájci rendőrfőnök jelentéséből az is rekonstruálható, hogy Bárdossy akkorra/akkor már belépett Svájcba. Nem zárható ki, hogy a határátlépésnél arról a gyakran előforduló, egyedi helyi személyes döntésről volt csupán szó egy diplomata-útlevél alapján, melyet kísérhetett a svájci német követ ajánlólevele. Az sem zárható ki, hogy a külügy telefonon való jelzésére történt meg a beengedés. Az itt közölt források tartalmi elemzése arra világít rá, hogy Bárdossy nem kapott írásos beutazási engedélyt, csupán beengedték a határon felállított karanténtáborba. A külügyi iratokban utóbb olyan vélemény is megfogalmazódott, hogy a magyar miniszterelnök illegálisan lépte át a svájci határt.[11]

Bárdossy László diplomáciai mentességéből indult ki, amikor nem vette figyelembe Svájc szigorú menekültkezelési szabályait, és elhagyta a számára kijelölt gyűjtőtábort. Miután ez a szövetségi hivatalnokok tudomására jutott, azonnal napirendre került eltávolításának kérdése, ami egyet jelentett azzal, hogy menekültügyi kérelmét be sem nyújthatta. Ezért pontosítandó a magyar szakirodalomban elterjedt kiutasítás szó használata, hiszen külügyi és idegenrendészeti döntés a volt magyar miniszterelnök menekültként való befogadásáról nem is született. Ebben az esetben nem kiutasításról, hanem visszatoloncolásról lehet csupán szó. A személyével kapcsolatosan ismertté vált háborús bűnrészességi vádak továbbá abba az irányba terelték ügyét, hogy ne is foglalkozzanak esetleges letelepedésével. Bárdossy menekültügyéből így rendkívül rövid időn belül legfelsőbb szinten eldöntendő külpolitikai ügy lett. A dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy a karanténtábor elhagyása miatt került napirendre a volt miniszterelnök svájci tartózkodásának elutasítása, ugyanakkor a háborús bűn vádjának ismétlődése az iratokban inkább utalhat ez utóbbi szempontra, mégis sokkal inkább valószínű az, hogy tágabb kontextusban Svájc külpolitikai érdekei – a folyamatban lévő amerikai–svájci kétoldalú tárgyalások – miatt kerülhetett sor a volt magyar miniszterelnök menekültstátusz iránti kérelmének elutasítására. Nem utolsósorban pedig a Svájcot ismerők jól tudják, ezért történetileg is interpretálható körülményként ragadható meg, hogy bárminemű svájci törvény, szabály megszegése minden helyzetben szigorú következményekkel, retorziókkal járt és jár ma is az alpesi országban.

A második világháború végén – hasonlóan a Nagy Háború korához – Svájc számára prioritást élvezett az Amerikai Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok újjászervezése. 1945-ben ráadásul Svájc a Német Birodalommal való vitatható együttműködése miatt súlyos imázsveszteséget szenvedett el nemzetközi téren. Külpolitikai és külgazdasági fontossággal bírt a nyugati szövetséges hatalmakhoz fűződő kapcsolatok rendbehozatala,

[11] A svájci Politikai Főosztály Külügyi Részlegének levele a svájci Szövetségi Ügyészséghez. Bern, 1946. január 11. Az ebben megfogalmazottak szerint Bárdossy László illegálisan lépett be Svájcba, és visszatoloncolták. CH BAR E2001D-1000/1553-5825.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 307 2022. 01. 27. 13:20:50

így nem hoztak olyan döntést, amely ezeket a törekvéseket veszélyeztethette volna. Az 1945 februárjától hivatalba lépett új, külügyekért felelős szövetségi tanácsos is mindent ennek a szempontnak rendelt alá.[12] Ez a diplomáciai megfontolás állt Bárdossy László befogadásának elutasítása mögött is. Néhány nap leforgása alatt, május 2-án a diplomáciai csatornákon keresztül beszerzett információk birtokában, szóbeli egyeztetés alapján[13] megszületett a sorsdöntő határozat, és Bárdossy Lászlónak május 3-án el kellett hagyni a svájci menekülttábort. A háború végére kimondottan restriktívvé váló svájci menekültügyi politikába illeszkedett ez a döntés.[14] A forrásokban megszólaltatott magyar diplomáciai vélemények csupán megerősítették Svájc külügyi vezetése számára döntésük helyességét, befolyást a döntésre nem gyakoroltak.

[12] Trachsler, 2011, 59–62.
[13] Lásd 41. lábjegyzet.
[14] A menekültkérdés történeti megítéléséről lásd Kreis, 2011, 140–143.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 308 2022. 01. 27. 13:20:50

Források

1.

Svájc németországi követének a svájci Politikai Főosztály Külügyi Részlegének vezetőjéhez intézett levele Bárdossy László nála tett látogatásáról

1945. április 25., Bernried

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

1945. április 25-én Bárdossy László személyesen kereste fel Svájc németországi követét, és arról érdeklődött, hogy Svájc kész lenne-e menekültstátuszt biztosítani a számára. Igényének indoklásaként megemlítette, ha Németországot megszállják, tart attól, hogy kiadják őt az oroszoknak. A svájci követ – röviden bemutatva Bárdossy személyét – levél útján előzetes tájékoztatást kért a menekültstátusz megadásának lehetőségéről a berni Politikai Főosztály Külügyi Részlegénél, bár a követ jelezte a volt magyar miniszterelnök felé, hogy erre alig lát lehetőséget.

Schweizerische Gesandtschaft
in Deutschland
Ausweichstelle Bernried bei Tutzing
am Starnbergersee[15]
F/ND
Bernried, den 25. April 1945.

Persönlich

Herr Minister[16] und lieber Kollege,

Heute hatte ich den Besuch von Herrn Bardossy Laszlo, der sich zur Zeit in Starnberg[17] aufhält. Der Genannte war früher ungarischer Geschäftsträger in London, nachher Minister[18] in Bukarest, dann Aussenminister unter dem Regent Horthy und noch eine zeitlang Ministerpräsident. Er kommt also aus der Diplomatie und hat nur auf Wunsch des Regenten die Verantwortung für die Aussenpolitik Ungarns übernommen.

Herr Bardossy befürchtet, dass wenn hier die Besetzung erfolgt, er an die Russen ausgeliefert werden könnte und frägt mich, ob irgend eine Aussicht besteht, dass die Schweiz bereit wäre, ihm ein Asyl zu gewähren.

[15] Felső-bajorországi falu a Starnbergi-tó partján.
[16] Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rövidített formája.
[17] Németországban, Bajorország déli részén található kisváros.
[18] Rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter rövidített formája.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 309 2022. 01. 27. 13:20:50

Obwohl ich Herrn Bardossy sagte, dass man schweizerischerseits kaum in der Lage sei, theoretisch ein allfälliges Asylgesuch zu behandeln, so wollte ich mich doch erkundigen, ob nach der gegenwärtigen Praxis überhaupt Aussicht besteht, dass ein solches Gesuch eine günstige Antwort erhalten könnte.

Indem ich Ihnen für einen Aufschluss verbunden wäre, bitte ich Sie, Herr Minister, die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung zu genehmigen.

Der Schweizerische Gesandte in Deutschland:
Hans Frölicher[19]
eredeti kézjegy

Stucki követ úr,[20]
a Külügyi Részleg főnöke részére

2.

Külügyi feljegyzés a svájci rendőrfőnök telefoni megkereséséről Bárdossy László beutazási igényének tárgyában

1945. április 29.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

A Szövetségi Rendvédelmi Hatóságok vezetője 1945. április 29-én telefonon arról értesítette a berni külügyi vezetést, hogy Bárdossy László feleségével és mostohafiának a feleségével (továbbá ezzel egy időben az olaszországi japán követség személyzetével együtt)[21] a martinsbrucki határátkelőhelyen be kíván lépni Svájcba. A rendőrfőnök iránymutatási igényére a svájci külügyi részleg vezetője az információk beszerzésének érdekében időt kért, és a belépés megtagadását javasolta. A hétvégére való tekintettel kérte, hogy ne zavarják telefonhívásokkal, döntést majd a következő hétfői napon hoznak a külügyben.

[19] Hans Frölicher (1887–1961) jogi doktor, 1918 és 1953 között állt svájci külügyi szolgálatban. Berlini pozíciói: 1930–1934 között követségi tanácsos, 1938–1945 (május 8-ig) követ.

[20] Walter Stucki (1888–1963) 1945. február 1-jétől vezette a Politikai Főosztály Külügyi Részlegét, ebben a pozíciójában pedig a hivatalban lévő, külpolitikáért felelős szövetségi tanácsos helyettese volt. A szóban forgó hónapokban a Svájc és a szövetséges hatalmak közötti tárgyalások lefolytatására létrehozott bizottság vezetője volt.

[21] Az olaszországi japán követség személyzetének egyidejű svájci belépési szándékának nem tulajdonítunk politikai jelentőséget Bárdossy László szempontjából, itt csupán időbeli egybeesésként kívánjuk rekonstruálni az eseményt. A szóban forgó személyek politikai kapcsolatainak feltárása itt túlmutatna a forráskölcsön céljain.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 310 2022. 01. 27. 13:20:50

–YL.

13h50, téléphone de M.[22] Jezler, Chef adjoint de la Division de Police.[23]

M. Jezler demande le préavis du Département au sujet

a) d'une requête de l'ex-Président du Conseil des Ministres de Hongrie, Bardossy, de passer la frontière avec sa femme et celle d'un de ses beaux-fils, nommée Gombarz;[24]
b) d'une demande semblable relative à 12 personnes de l'Ambassade de Japon en Italie néofasciste: S. Ex. Sirokuri (ortographe incertaine),[25] 1 Conseiller d'Ambassade, 2 Attachés, 2 chanceliers, 2 secrétaires, 4 Conseillers téchniques.[26] Toutes ces personnes (sous a et sous b) se trouvent à la frontière des Grisons, à Martinsbruck.[27]

M. le Ministre Stucki, à qui je soumets la question de M. Jezler, répond qu'il est impossible de donner un préavis sans prendre au préalable des informations. Il s'oppose à ce qu'on laisse entrer pour le moment ces personnes en Suisse; ce ne sera que lundi matin qu'une décision pourra être prise, après avoir recueilli les renseignements voulus. De plus, M. le Ministre Stucki me charge de dire à M. Jezler de ne pas craindre de lui téléphoner directement à son domicile toute communication urgente.
Je donne par téléphone à M. Jezler la réponse de M. le Ministre Stucki.

29 avril 1945.[28]

3.

Külügyi jelentés a martinsbrucki határátkelőhely vezetőjének telefonhívásáról Bárdossy László beutazási igénye kapcsán

1945. április 30., Bern

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

A Szövetségi Tanács elnöke számára készült külügyi jelentés a martinsbrucki határátkelőhely vezetőjének szintén vasárnapi telefonos megkeresését rögzítette írásban. Tartalma megegyezik az előző forrás tartalmával, azaz Bárdossy László és társai beutazási igényét

[22] Monsieur (fr.) rövid alakja. A továbbiakban külön nem adjuk meg a szögletes zárójeles kiegészítést.
[23] Robert Jezler (1907–1956) a Szövetségi Rendvédelmi Hivatal kijelölt vezetője 1945–1947-ben, utána 1955-ig helyettes vezetője, majd haláláig teljes jogú vezetője volt.
[24] Az a) bekezdés mellett a lap bal oldalán ceruzás megjegyzés: ja, azaz beléphetnek, a b) bekezdés mellett: nein, azaz nem léphetnek be.
[25] Shirokuro Hidaka (1893–?) Japán olaszországi követe a második világháború idején.
[26] A Salòi Köztársaságban akkreditált japán diplomáciai képviselet személyzetéről van szó.
[27] Martina/Martinsbruck a svájci–osztrák határon, Graubünden (Grisons) kantonban található rétoromán falu, hegyi határátkelőhely.
[28] Lap alján eredeti kézjegy.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 311 2022. 01. 27. 13:20:50

közvetítette. A jelentésből megtudható, hogy az ügyről az aznapi, azaz április 30-i, hétfői külügyi egyeztetésen kívántak döntést hozni.

Bern, den 30. April 1945.

Sonntag, 29.4.45. kurz nach Mittag, telephonierte mit Herr Oberstl.[eutnant] Wyss, an der Schweizergrenze bei Martinsbruck hätten sich folgende Persönlichkeiten eingefunden, mit dem Begehren um Einlass:

1. Der ehemalige ungarische Ministerpräsident Bardossy, mit Ehefrau und der Frau seines Stiefsohnes, Gombárz.[29]
2. Das Personal der japanischen Botschaft in Oberitalien, nämlich Botschafter Sirokusi (?), mit einem Botschaftsrat, zwei Attachés, zwei Kanzler, zwei Sekretären und vier technischen Beamten.

Ich nahm mit Herrn Minister Stucki telephonisch Fühlung, der erklärte, er könne nicht sofort die nötigen Informationen einholen, beantrage jedoch, allen diesen Persönlichkeiten vorerst die Einreise zu verweigern.
Herr Minister Stucki wird die Sache heute am Rapport vorbringen.[30]

4.

Adatok Bárdossy László életútjáról

1945. április 30.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

Bardossy Laszlo von.[31]

Né en 1890 à Szombathely (Steinamanger).
1913, entre au Ministère de l'éducation publique;
1922, entre au service diplomatique;
1923, secrétaire à la Légation de Hongrie à Paris;[32]
1924 – 1929, chef du Département de presse du Ministère des Affaires étrangères;
1930 – 1934, premier conseiller à la Légation de Hongrie à Londres;

[29] A név ceruzával javítva, egyrészt ékezet elhelyezése az „a"-n, másrészt áthúzva a szóvégi „z". Gombár Zsuzsannáról (szül. Erső, 1923. január 29.) van szó, aki Bárdossy mostohafiának, Gombár Andrásnak a felesége volt.

[30] A lap alján olvashatatlan kézjegy piros ceruzával. A lap bal margóján az első pont mellett ceruzás „igen", a második pont mellett egy ceruzás „nem" található.

[31] A lap tetején ceruzás megjegyzés: „Ich habe mich für Zulassung ausgesprochen. Entscheid steht noch aus." 30.4. olvashatatlan szignó. [Stucki]

[32] A magyar szakirodalomban nem említik a párizsi követségi titkári pozíciót.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 312 2022. 01. 27. 13:20:50

1934 – 1941, ministre de Hongrie à Bucarest;
3 avril 1941, premier ministre et ministre des affaires étrangères (ne l'était plus en mars 1942);[33]
1944, aurait dû faire partie du gouvernement Szálasi comme ministre de la guerre (octobre 1944);[34]

a épousé Mariette Braun de Belatini.[35]

30.4.1945.[36]

5.

Feljegyzés a samedani menekülttábor vezetőjével folytatott telefonbeszélgetésről Bárdossy László svájci területen való szabad mozgás iránti igénye kapcsán

1945. május 1.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

Bárdossy László a martinsbrucki határátkelőhelyről a samedani menekülttáborba 1945. április 30-án hétfőn érkezett meg. Elméletileg itt intézték volna menekültügyi kérelmét. A Szövetségi Rendvédelmi Hivatal vezetőjének állítása szerint Bárdossy László belépésére a svájci külügy engedélyével került sor. A feljegyzés arról tájékoztatta a külügyi vezetést, hogy Bárdossy László a menekültügyi szabályokat megszegve elhagyta a tábort, és az éjszakát táboron kívül töltötte. A samedani gyűjtőtábor vezetője helytelennek tartotta Bárdossy viselkedését, ezért iránymutatást kért a külügytől a probléma megoldására.

[33] 1941. február 4-től volt a Teleki-kormány külügyminisztere.
[34] Téves információ, mert Bárdossy nem volt a Szálasi-kormány hadügyminisztere.
[35] Belatiny-Braun Marietta (1900–1973) 1930. június 30-án kötött házasságot Bárdossy Lászlóval.
[36] A lap közepén a bal margón kézírásos megjegyzés: „Er ist also der Nachfolger Telekis, der sich nach dem Angriff auf Jugoslawien das Leben genommen hat, der Ministerpräsident, der zur Zeit der Kriegserklärung Ungarns an die USSR die Verantwortung trug." 30.4.45. C.H.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 313 2022. 01. 27. 13:20:50

ZR.

Notiz

Um 19[]45 telefoniert das Ter[ritorial].K[omman]do. 12, Herr Oberstl[eu]t.[nant] Kröder[37] (?),[38] vom Auffanglager Samaden[39] aus, der ehemalige ungarische Ministerpräsident Bardoschy sei, von Martinsbruck kommend, dort eingetrofffen. Herr Dr. Jezler von der Polizeiabteilung und Herr Dr. Balsiger[40] von der Bundespolizei teilen mir mit, dass diese Einreise vom Bundesrat gutgeheissen worden sei (Herr Minister Stucki habe der Besprechung mit der Polizeiabteilung beigewohnt).

Nun weigere sich aber Bardoschy (mit seiner Familie) im Lager zu bleiben, indem er geltend macht, er könne sich frei bewegen. Er hat übrigens die erste Nacht völlig unüberwacht in Martinsbruck verbracht und ist frei nach Sama[e]dan gereist. Der Lagerkommandant, Herr Oberstl[eu]t.[nant] Kröder finde dies nun nicht richtig, möchte aber von Bern die nötigen Weisungen. Ich weise ihn an Herrn Dr. Jezler von der Polizeiabteilung, der über den Fall genau orientiert zu sein scheint.
1.5.45.

Eredeti kézjegy

6.

A Szövetségi Igazságszolgáltatási és Rendőri Főosztály vezetőjének, egyben a svájci Szövetségi Tanács elnökének, Edmund von Steigernek a Politikai Főosztály vezetőjéhez, Max Petitpierre-hez intézett levele[41]

1945. május 2., Bern

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

Az igazságügyekért és rendőri feladatokért felelős szövetségi tanácsos, aki a források keletkezésének évében a Szövetségi Tanács elnöki feladatait is ellátta, a külpolitikáért felelős szövetségi tanácsoshoz intézett levelében, mely a svájci rendőrfőnök állásfoglalását közvetítő kísérőlevél céljával született, sürgette Bárdossy László Svájcba való bejutási ügyének mielőbbi lezárását, tekintettel a svájci rendőrfőnök által jelzett háborús bűnrészességi vádakra. A Szövetségi Tanács elnöke a megoldást a külügyi vezetéstől várta, mivel – mint fogalmazott – Bárdossy svájci határátlépésére a külügy ajánlása alapján került sor. Javasolta,

[37] Azonosíthatatlan személy.
[38] Az eredeti iratban így található.
[39] Helyesen Samedan, svájci város Graubünden kantonban. A menekülttábor történetéről lásd http://search.kulturarchiv.ch/item/7282/. (Utolsó letöltés: 2021. október 21.)
[40] Werner Balsiger (1889–1969) a Szövetségi Rendőrség vezetője 1938–1955 között.
[41] A bal margón a címzés magasságában ceruzás megjegyzés: „Am 2.5. mündlich mit B.[undes]Präs.[ident] erledigt." 3.5.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 314 2022. 01. 27. 13:20:50

amennyiben igazak lennének a mellékletben, a svájci rendőrfőnök által közvetített információk a háborús bűnrészességi vádakról, Bárdossyt azonnal ki kell tenni az országból.

Bern, den 2. Mai 1945.

D. 2527/IB

Herrn Bundesrat Dr. M. Petitpierre[42]
Vorsteher des Eidg.[enössischen] Politischen Departementes

Bern.

Betr.[effend] Bardossy, ehemaliger ungarischer Ministerpräsident

Herr Bundesrat,

Der Chef der Polizeiabteilung i.[n]V.[ertretung] übermittelt mir die beiliegende Notiz.

Bekanntlich ist Bardossy nur deshalb in die Schweiz hereingelassen worden, weil das eidg[enössische] Politische Departement ihn empfohlen hat. Wir hätten ihn sonst zurückgewiesen. Wie verhält es sich nun mit der eingetroffenen Nachricht? Wenn diese Mitteilungen stimmen, müssen wir Bardossy sogleich wieder an die Grenze stellen.

Ich bitte Sie höflich, mich so rasch als möglich zu benachrichtigen.

Genehmigen Sie, Herr Bundesrat, die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung.

sig. Ed. v. Steiger.[43]

1 Beilage erwähnt.

Durchschlag an:
Herrn Minister Dr. W. Stucki,
Herrn Dr. Jezler, Chef der Polizeiabt. i.[n]V.[ertretung]

Beilage:[44]

---

[42] Max Petitpierre (1899–1994) 1945 februárjában lépett hivatalba, és mint szövetségi tanácsos 1961-ig volt a svájci Politikai Főosztály vezetőjeként a külügyek felelőse. Lásd Trachsler, 2012, 57–62.

[43] Edmund von Steiger (1881–1962) 1941–1951 között szövetségi tanácsos, a Szövetségi Igazságszolgáltatási és Rendvédelmi Főosztály vezetője, 1945-ben, a forrás keletkezésekor a Szövetségi Tanács elnöke volt. Korábban befolyásos pénzügyi szakemberként tagja volt a Svájci Nemzeti Bank tanácsának is 1939–1940-ben.

[44] A melléklet jobb felső sarkában a kísérőlevél sorszáma ceruzával: D.2527/IB.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 315 2022. 01. 27. 13:20:50

A Bárdossy Lászlóval szembeni háborús bűnrészességi vádak telefonos közlés alapján jutottak el a svájci politikai vezetés tagjaihoz. A forrásmelléklet egyrészt tanúsítja bizonyos magyar körök felháborodását Bárdossy svájci tartózkodásával kapcsolatban, másrészt a politikájával szemben felhozott vádakat. A dokumentum szerint magyar részről a szövetségesek ellen indított háború miatt követelnék kiadatását, Jugoszlávia részéről pedig a Magyarország által elfoglalt jugoszláv területeken elkövetett mészárlások miatt.

Bern, den 2. Mai 1945.

Herrn Bundespräsident v.[on] Steiger

Bardossy.

Soeben hat Herr Dr. Balsiger von Herrn Baron v. Rothkugel[45] folgende telephonische Mitteilung erhalten:

Mit Bestürzung sei in ungarischen Kreisen davon Kenntnis genommen worden, dass sich der ehemalige ungarische Ministerpräsident Bardossy als Flüchtling in der Schweiz befinde. „Wenn es in Ungarn einen Kriegsverbrecher gebe, so sei es Bardossy". Bardossy werde vorgeworfen:

Von Ungarn: dass er den Alliierten den Krieg erklärt habe.

Von Jugoslawien: die Verantwortung für umfangreiche Greueltaten in dem nach dem Krieg gegen Jugoslawien von Ungarn besetzten Gebiet Jugoslawiens.

Sowohl Ungarn als auch Jugoslawien würden die Auslieferung des Herrn Bardossy seinerzeit verlangen.

Ich lasse eine Kopie dieser Notiz unmittelbar Herrn Minister Dr. W. Stucki zugehen, mit der Bitte um Stellungnahme. Ich wollte aber auch Sie unverzüglich orientieren; denn wenn allenfalls auf den früheren Entscheid über Aufnahme des Herrn Bardossy zurückgekommen werden wollte, müsste das sofort geschehen.

Jezler [eredeti kézjegy]

[45] Lovag (Máltai Lovagrend) rollershauseni Rothkugel István (?–?) magyar diplomatát, követségi tanácsost számos magyar diplomatával együtt a Magyar Távirati Iroda 1944. december 5-i 49. számú híre alapján a Szálasi-kormány hazaárulás miatt halálbüntetéssel sújtotta, mert 1944. október 15. után megtagadta a magyar állam iránti szolgálatteljesítést, felvette a kapcsolatot az angolszász és szovjet hatalmakkal, információkat adott át az ellenséges hatalmaknak. Rothkugel ezen forrás szerint Svájcban tartózkodott. Rothkugel volt szófiai magyar ügyvivő (1936), belgrádi ügyvivő (1938), majd követségi tanácsos.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 316 2022. 01. 27. 13:20:50

7.

Feljegyzés Maximilian Jaeger Svájc volt budapesti követe és Wettstein János Magyarország volt berni követe által Bárdossy Lászlóról nyújtott információkról

1945. május 2.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

Svájc volt budapesti követének véleménye szerint a diplomata Bárdossy László alkalmassága és képességei ellenére olyan politikai posztot töltött be, mely pozíció kihívásainak nem tudott megfelelni. Külpolitikája, mely a tengelyhatalmak kizárólagos szolgálatában állt, végzetesnek bizonyult. Részese, felelőse a Szovjetunió és az angolszász hatalmak elleni hadiállapot beállásának. A délvidéki kihágások viszont a magyar hadsereg számlájára írhatók, melyeket Bárdossy is elítélt. Wettstein János volt berni magyar követ megkérdezésére Bakách-Bessenyey távolléte miatt került sor. A svájci külügy által németbarátabbnak tartott Wettstein ezenkívül Bárdossy barátja is volt, tehát véleménye kevésbé negatív, a volt miniszterelnök politikája és sorsa iránt megértőbb, együttérzőbb. Wettstein álláspontja szerint Bárdossy külpolitikáját az erdélyi kérdés szempontjai határozták meg, illetve a németeknek folyamatosan tett engedmények jellemezték. Mindkét diplomata úgy foglalt állást, hogy Bárdossy László nem tekinthető háborús bűnösnek.

Notiz
betreffend den ehemaligen Ministerpräsidenten Bardossy

Vertraulich[46]

Minister Jaeger:[47] Bardossy, vor seiner Berufung auf den Posten des Ministerpräsidenten – nach dem Selbstmord des Grafen Teleki–[48] (April 1941) – ungarischer Gesandter in Bukarest, ist als fähiger und unbescholtener Berufsdiplomat auf einen politischen Posten berufen worden, für den er nicht vorbereitet und dessen Anforderungen er nicht gewachsen war. Er hat, ohne Zweifel in lauterer Absicht und ohne dabei persönliche Vorteile zu suchen, sich auf eine politische Linie begeben, die sich in der Folge als überaus verhängnisvoll für Ungarn erwiesen hat: nämlich die Linie des vollständigen Einschwenkens in die Achsenpolitik und das starre Festhalten an dieser Linie. Er ist für die Kriegserklärung an die USSR und an die anglo-amerikanischen Mächte verant-

[46] Utólag tollal ráírt megjegyzés a bal felső margón.

[47] Maximilian Jaeger (1884–1958) jogi doktor, 1909–1948 között állt svájci diplomáciai szolgálatban. Számos nyugat-európai poszt után 1925–1938 között bécsi székhellyel, budapesti jogkörrel képviselte Svájcot, majd 1938–1945 (ápr. 13.) között Svájc követe volt Budapesten.

[48] Két függőleges vonallal áthúzva.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 317 2022. 01. 27. 13:20:50

wortlich, und er hat sich damit zum Schluss auch weitesten[49] ungarischen[50] Kreisen[51] entfremdet. Sein Nachfolger, Kállay[52] suchte mit dem Reichsverweser Horthy, allerdings ohne Erfolg, den Weg für eine selbstständigere ungarische Aussenpolitik wieder freizumachen. Bardossy, der nach seinem Abgang als Privatman lebte, hat aber bis zum Schluss hartnäckig daran festgehalten, dass seine Politik die einzig mögliche und richtige gewesen sei.

Persönlich ein kultivierter, unbescholtener Mann, der sich sicher nicht von eigennützigen Motiven leiten liess. Ihn für „Kriegsverbrechen" verantwortlich machen zu wollen, sei durchaus abwegig; die Ausschreitungen in Südungarn durch die ungarische Armee habe er selbt öffentlich verurteilt und die Schuldigen vor die ungarischen Gerichte gestellt.[53]

Baron Bessenyey,[54] ehemaliger ungarischer Gesandter, war nicht zu erreichen, weil ausgegangen. Ich habe daher mit seinem Amtsvorgänger, Herrn von Wettstein,[55] gesprochen, obschon dieser eine etwas deutschfreundlichere Nuance vertritt als Baron Bessenyey. Er sagt wörtlich, was folgt: Bardossy ist ein guter Freund von mir, ehemaliger Kollege, Berufsdiplomat, zuletzt Gesandte in Bukarest und dann als Ministerpräsident berufen; das war vielleicht „ein bissel viel für ihn". Er hat die ganze ungarische Aussenpolitik vom Standpunkt der Si[e]benbürger[56] Frage gesehen; um Siebenbürgen zurückzugewinnen, hat er sich auf die unglückliche Politik eingelassen, den Deutschen immer weiter entgegenzukommen. So hat er sich zur Kriegserklärung an Russland und Amerika hinreissen lassen, und in Russland haben die Ungarn schliesslich um Siebenbürgen gekämpft. Persönlich ganz integer und unbescholten, sicher kein Kriegsverbrecher, aber ein unglücklicher Politiker, hinter dem niemand mehr steht, der eine Vergangenheit, aber keine Zukunft hat. Eine grosse menschliche Tragödie.

2.5.45.

C.H.[57]

---

[49] Szóvégi n áthúzva.
[50] Szóvégi n áthúzva.
[51] Szóvégi n áthúzva.
[52] Kállay Miklós (1887–1967) kormánya 1942. március 9. – 1944. március 22. között volt hivatalban.
[53] A lap bal margóján ceruzás megjegyzés: heute mit B.[undes]Präs.[ident] besprochen. B.[] wird angewiesen. 2.5.
[54] Br. Bakách-Bessenyey György (1892–1959) 1920-ban lépett magyar külügyi szolgálatba. Követként szolgált 1938-tól Belgrádban, 1941-től Vichyben, 1943-tól Bernben. A német megszálláskor lemondott posztjáról.
[55] Wettstein János westersheimbi (1887–1972) 1939–1943 között töltötte be a berni követi posztot. Tevékenységéről: Joó 2018, 661–722, Joó, 2020a, 327–362.
[56] Kézírással beszúrva az e.
[57] Azonosíthatatlan szignó.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 318 2022. 01. 27. 13:20:50

8.

A Szövetségi Rendőrség tájékoztatását szolgáló távirati információk Bárdossy László politikai tevékenységéről

1945. május 3.

(CH BAR E4320B-1991/243-2324)

Ez a dokumentum Bárdossy László külügyminiszteri és miniszterelnöki tevékenységének főbb politikai eseményeit, döntéseit foglalja össze 1941. február elejétől 1942. március elejéig. Az események kronológiájában észlelt néhány napos eltéréseket lábjegyzetben pontosítottuk. A távirati szöveg távirati rövidítéseit nem állt módunkban feloldani.

bern – eidg.
na stg t

na stg t
3.5.45.
wir bitten sie nachstehenden text in verschlossener enveloppe an herrn insp.[ector] maurer, bundespolizei sofort weiterzugeben. besten dank.

na stg t
3.5.45.
f.s. an herrn inspektor maurer, bundespolizei.
wir geben ihnen hier unsere details ueber bardossy, von. (ungare)
ungarischer aussenminister (als nachf[olger] von graf csaky[58] der am 27.1.41 verschied) 4.2.41.
bardossy trifft mit v[on]ribbentrop[59] zusammen am 21.3.41.
wurde gleichentags von hitler empfangen.
bardossy wird ungarischer ministerpraesident und ist zugleich ungarischer aussenminister 3.4.41.[60]
england bricht die diplomatischen beziehungen zu ungarn ab 7.4.41.
bardossy ist fuer den am 11/12.4.41 erfolgten einmarsch ungarischer truppen in jugoslavien verantwortlich 11/12–4–1941.
bardossy vermittelt eine zusammenkunft hitler–horthy am 24.4.41.
hierauf bricht ungarn die diplomatischen beziehungen zu russland ab 27.6.41[61]

---

[58] Gróf Csáky István (1894–1941) tapasztalt diplomata volt, 1920-ban állt külügyi szolgálatba. 1938 decemberétől haláláig volt Magyarország külügyminisztere.
[59] Joachim von Ribbentrop (1893–1946) a Német Birodalom külügyminisztere 1938–1945 között.
[60] Külügyminiszteri és miniszterelnöki tevékenységéről legrészletesebben: Ormos, 2006, 308–317.
[61] Helyesen 1941. június 23-án.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 319 2022. 01. 27. 13:20:50

ungarns kriegserklaerung an russland am 27.6.41[62]

konferenz hitler, v.ribbentrop, keitel, horthy und v.bardossy.

(in dieser konferenz vertritt bardossy neue ungarische territoriale ansprueche) 8/10.9.1941.[63]

ultimative note englands an ungarn 3.11.41.

england und kanada betrachten sich im kriegszustand mit ungarn am 6.12.41.

hierauf erfolgen die kriegserklaerungen von neuseeland, indien, suedafrika und australien an ungarn am 7.12.41.

ungarn bricht die diplomatischen beziehungen mit den usa. ab am 11.12.41.

kriegserklaerung ungarns an die usa am 13.12.41.[64]

besuch ribbentrops bei bardossy in ungarn am 8.1.42.

bardossy steht auf der kriegsverbrecherliste der alliierten (jugoslaviens und russlands) und wird verantwortlich angesehen fuer die im januar 1942[65] in novi-sad an der jugoslavischen und juedischen bevoelkerung veruebten hinrichtungen und grausamkeiten.[66]

bardossy demissionierte als ungarischer ministerpraesident und aussenminister am 7.3.42.[67]

(nachf[olger] bardossy's wurde kallay).[68]

schluss.[69]
3.5.45./1130.
na stg t

ve?
veve arar++

bern – eidg[enossenschaft]
na stg t

---

[62] Magyarország 1941. június 26-án lépett be a Szovjetunió elleni háborúba.
[63] Hitler főhadiszállásán került sor a találkozóra.
[64] Helyesen 1941. december 12-én.
[65] Pontosan 1942. január 4. és 30. között.
[66] A színhely Zsablya, Újvidék és környéke volt. A vérfürdőnek ötezer áldozata ismert, a legtöbb meggyilkolt zsidó személy volt. A hadsereg akciója eredetileg partizáncsoportok felszámolására irányult. A hadsereg parancsnokainak felelősségre vonása a Kállay-kormány idején kezdődött. Ormos, 2006, 316.
[67] Horthy Miklós kormányzó felszólítására mondott le.
[68] Kállay Miklós 1942. március 9-én kapott kormányalakítási megbízást.
[69] Fekete tollal az elején és a végén három-három függőleges vonallal kiemelve: Bardossy ist der Einreise in die Schweiz verweigert worden. Értelmezhetetlen aláírással.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 320 2022. 01. 27. 13:20:50

9.

Feljegyzés Bárdossy László kiutasítása kapcsán a Der Bund című napilapban megjelent hírekről

1945. május 5.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

A külügyi feljegyzés célja a berni Der Bund 1945. május 5-i, szombati számában megjelent, Bárdossy László kiutasításával kapcsolatos hírek cáfolata volt. Az általában szövetségi szintű eseményekről beszámoló napilap szövetségi tanácsi híreket közlő rovatában arról tudósított, hogy Bárdossy Lászlót azért utasították ki Svájcból, mert fanatikus zsidóüldöző, illetve mert számos, országában elkövetett gyilkosság miatt lemondásra kényszerült. A svájci külügyi referens sajnálatának adott hangot, amiért a történeti igazsággal nem összeegyeztethető állítások fogalmazódtak meg, melyek inkább Moszkva és Belgrád részéről kerülhettek kifejezésre, de semmiképpen sem tükrözik a svájci Szövetségi Tanács álláspontját. Indoklásában megemlítette, hogy a zsidóüldözések Bárdossy hivatali ideje után, a Sztójay-kormány alatt kezdődtek. A bácskai kivégzések kapcsán pedig rögzítette, ezeket feltárták, és a volt miniszterelnököt nem találták bűnösnek.

DX.

Notiz[70]

Im Samstag-Bund[71] (5. Mai 1945) findet sich auf S. 3 unter dem Sammeltitel „Aus dem Bundesrat" ein mit „Die Unerwünschten. Bardossy abgelehnt" betiteltes Entrefilet, worin ausgeführt wird, das Asyl sei dem früher[e]n ungarischen Ministerpräsidenten verweigert worden, weil dieser ein fanatischer Judenverfolger war und sich viele Verfolgungen und Tötungen zuschulden kommen liess, die ihm sogar in seinem Lande[72] den Posten kosteten.

Es scheint mir bedauerlich, dass solche Behauptungen, die sicherlich in Belgrad und Moskau gefallen werden, sich aber mit der historischen Wahrheit schwer vereinbaren lassen, gewissermassen dem Bundesrat unterschoben werden, und ich möchte jedenfalls feststellen, dass sie in meinen Erhebungen und Berichten zu Falle Bardossy nicht die geringste Unterlage finden können.

[70] Bal margón felül fekete tollal megjegyzés: Herr Minister Stucki [tájékoztatására] 5.5. C.H. Jobb felső sarokban az olvasók szignója dátummal: Dept. Chef 7.5., [?] 7.5.

[71] A Der Bund svájci napilap 1945. május 5-i, szombati száma.

[72] Eredetileg nyomtatásban: im Auslande, melyet tollal javítottak: in seinem L...

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 321 2022. 01. 27. 13:20:50

Wie bekannt, haben die Judenverfolgungen in Ungarn lange nach dem Sturz Bardossys, nämlich erst[73] nach der am 15. März 1944[74] erfolgten Besetzung Ungarns durch die Deutschen unter Ministerpräsident Sztoy[j]ay,[75] angefangen. Die Ausschreitungen gegen Serben in der Bačka haben Gegenstand einer militärgerichtlichen Untersuchung in Ungarn gebildet, und Schuldige, unter denen sich Bardossy nicht befand, sind verurteilt worden.
5.5.45.

C.H.[76]

10.

Kéziratos külügyi jegyzet Magyarország berni követével, Bakách-Bessenyey Györggyel személyesen folytatott megbeszélésről

1945. május 7.

(CH BAR E2001D-1000/1553-5825)

A rövid jegyzet C. H. külügyi referens és a lemondott berni magyar követ közötti személyes találkozó során szerzett benyomásokról született. Ezek szerint a követ nem mutatott neheztelést Bárdossy László kiutasítása kapcsán. Továbbá elhangzott a részéről, hogy a bácskai vérengzések miatti pereket már utóda, a Kállay Miklós által vezetett kormány folytatta le.

Notiz

Da ich heute Herrn. von. Bessenyey bei mir empfangen habe, nahm ich die Gelegenheit wahr, um bei ihm [...][77] Herrn v. Bardossy zu sondieren. Er hat sich in keiner Weise für ihn erwärmt, schien vielmehr glücklich zu hören, dass wir ihn weggewiesen haben.
7.5.45. C. H.

PS. Wie er mitteilt, wird die Prozesse wegen der Ausschreitungen in der Bačka (Neusatz)[78] erst unter dem Nachfolger Bardossys, Herrn von. Kállay, durchgeführt worden.[79]

C. H.

[73] Sor fölé gépírással beszúrva.
[74] Valójában 1944. március 19-én.
[75] Sztójay Döme kormányának hivatali ideje: 1944. március 22. – augusztus 29.
[76] A külügyi referens szignója.
[77] Kiolvashatatlan szó.
[78] Újvidék.
[79] 1942. február elején rendeltek el először vizsgálatot csendőrtisztek ellen. A nem kielégítő felelősségre vonás miatt 1943-ban újra elővették az ügyet. A felelősök egy része Németországba menekült, ezért a halálos ítéleteket nem tudták végrehajtani. A felső szintű felelősöket a háború után kiadták Jugoszláviának, ahol kivégezték őket.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 322 2022. 01. 27. 13:20:50

Rövidítések és irodalomjegyzék

CH BAR

Schweizerisches Bundesarchiv, Bern
E4320B-1991/243-2324 Bardossy, Ladislaw (1945–1946)
E Archiv des Schweizerischen Bundesstaates ab 1848
E10105 Bundesanwaltschaft (1889)
E4320B Bundesanwaltschaft: Polizeidienst (1931–1959)
E4320B–C.13 Aufenthaltsfragen, Politische Flüchtlinge

E2001D-1000/1553-5825 Bardossy, ehemaliger ungarischer Ministerpräsident (1945)
E Archiv des Schweizerischen Bundesstaates ab 1848
E10003 Abteilung für Auswärtiges (1915–1946)
E2001D Abteilung für Auswärtiges: Zentrale Ablage (1937–1949)
E2001–B Auswärtige Politik
E2001D–B.4 Ausländer und ausländische Interessen in der Schweiz
E2001D–B.41 Ausländer in der Schweiz
E2001D–B.41.2 Asylrecht und Auslieferung von Ausländern
E2001D–B.41.21 Politische Flüchtlinge nach der Schweiz, Asylrecht

*

Braham 2016

Randolph L. Braham: *The Bárdossy Era,* In: *The Politics of Genocide The Holocaust in Hungary,* New York, Columbia University Press, 2016, 223–260.

Dreisziger 1998

Nándor Dreisziger: *Was László Bárdossy a War Criminal? Further Reflections,* In: Hungary in the Age of Total War (1938–1948), ed. Uő, New York, Columbia University Press, 1998, 311–320.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 323 2022. 01. 27. 13:20:50

Goehrke
1994 Carsten Goehrke: *Das östliche Europa und die „Zuflucht Schweiz". Eine Bilanz aus historischer Sicht,* In: *Asyl und Aufenthalt. Die Schweiz als Zuflucht und Wirkungsstätte von Slaven im 19. und 20. Jahrhundert,* hg. Monika Bankowski – Peter Braug – Carsten Goehrke – Werner Zimmermann, Basel–Frankfurt/M., Helbing and Lichtenhahn, 1994, 317–333.

Gosztonyi
1990 Gosztonyi Péter: *Bárdossy Svájcban,* In: Uő: *Vihar Kelet-Európa felett,* Budapest, Népszava, 1990, 124–128.

Joó
2018 Joó András: *Gstaad 6.9.99. – A svájci ún. Kállay-féle aranyalap létrejöttének és kezelésének problémái – dokumentumok Wettstein János hagyatékából,* In: *Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények,* 16. (2018) 661–722.

Joó
2020a Joó András: *„A NEMZET ARANYA" „A Kállay Alap" története – tények és kérdőjelek,* In: *Századok,* 154. (2020) 2. sz. 327–362.

Joó
2020b Joó András: *Bárdossy László,* In: *Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához I. 111 életrajz a külpolitika történetéhez (1919–1944),* szerk. Gulyás László, Szeged, Egyesület Közép-Európa Kutatására, 2020, 94–102.

Kreis
2011 Georg Kreis: *Die Schweiz im Zweiten Weltkrieg,* Innsbruck–Wien, Haymon, 2011, 135–143.

Ormos
2006 Ormos Mária: *Magyarország a két világháború korában 1914–1945,* Debrecen, Csokonai, 2006, 308–317.

Perjés
2000 Perjés Géza: *Bárdossy László és pere,* In: *Hadtörténelmi Közlemények* 113. (2000) 4. sz. 771–840.

Pritz
1991 Pritz Pál: *Bárdossy László a népbíróság előtt,* Budapest, Maecenas, 1991, 16–17.

Pritz
2001 Pritz Pál: *A Bárdossy-per,* Budapest, Kossuth, 2001.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 324 2022. 01. 27. 13:20:50

Pritz
2004 Pritz Pál: *The War Crimes Trial of Hungarian Prime Minister László Bárdossy,* New York, Columbia University Press, 2004, 221.

Romsics
2017 Romsics Ignác: *A Horthy-korszak,* Budapest, Helikon, 2017.

Romsics
2020 Romsics Ignác: *Bárdossy László,* In: Izsák Lajos – Pölöskei Ferenc – Romsics Ignác – Urbán Aladár: *Magyar miniszterelnökök 1848–2020,* Budapest, Kossuth, 2020, 118–121.

Sipos
2001 Sipos Péter: *Bárdossy László pályája. „...adjunk egy minimumot...",* In: *História* 23. (2001) 3. sz. 21–22.

Tangl
2021 Tangl Balázs: *Iratok Bárdossy László népbírósági peréhez,* Budapest, Clio Intézet, 2021.

Tanner
2015 Jakob Tanner: *Geschichte der Schweiz im 20. Jahrhundert,* München, Verlag C.H. Beck, 2015, 292–297.

Trachsler
2011 Daniel Trachsler: *Bundesrat Max Petitpierre. Schweizerische Aussenpolitik im Kalten Krieg 1945–1961,* Zürich, Verlag Neue Zürcher Zeitung, 2011, 54–67.

Vuilleumier
1987 Marc Vuilleumier: *Flüchtlinge und Immigranten in der Schweiz. Ein historischer Überblick,* Zürich, Pro Helvetia, 1987, 79–98.

Zimmermann
1994 Werner G. Zimmermann: *Asyl in der Schweiz. Aspekte und Dimensionen eines Dauerthemas.* In: *Asyl und Aufenthalt. Die Schweiz als Zuflucht und Wirkungsstätte von Slaven im 19. und 20. Jahrhundert,* hg. Monika Bankowski – Peter Braug – Carsten Goehrke – Werner Zimmermann, Basel–Frankfurt/M., Helbing and Lichtenhahn, 1994, 13–18.

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 325 2022. 01. 27. 13:20:50

Lymbus_2021_2_kötet_KÖNYV.indb 326 2022. 01. 27. 13:20:50